

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-1-30>**Марія ЛЕВИЩЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9678-6575*

кандидат філологічних наук, доцент,

старший викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *levishchenko1883@gmail.com*

ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ (ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПІДХІД)

У статті досліджено, що типологія вікторіанського дискурсу характеризується особливим набором мовних, соціальних і культурних відмінностей. Цей період, який займав більшу частину XIX століття, став свідком значних змін у різних сферах життя під впливом суспільних змін, індустріалізації та розвитку культури. Було визначено, що особливості складу мислення вікторіанців й валоративні пріоритети народу закарбовуються в пам'ятках його духовної культури, зокрема в літературі.

Вікторіанська культура сформувала власні моральні цінності справедливості, свободи тощо, система яких не була однорідною ані в часовому, ані в соціальному плані. Її ціннісні орієнтири суттєво відрізняються на початку й наприкінці XIX ст., з одного боку, та залежно від приналежності суб'єкта до середнього класу чи аристократії, – з іншого. Все це було втілено в концептах вікторіанського дискурсу, які в свою чергу підпадають під вивчені типологічні класи. Було досліджено, що негомогенність і суперечливість вікторіанської культури закладено в самій основі світогляду її представників, проникнути в таїнство якого можна лише шляхом ретельного аналізу його концептуальних домінант, що, у свою чергу, передбачає необхідність розгляду їхньої типології та системології.

Було вивчено, що концепти мали на меті поставити наголос на добродесній поведінці, публічній пристойності та дотриманні суворих моральних кодексів, підкреслити оптимізм щодо технологічних досягнень, таких як залізниця, електроенергія та масове виробництво. Концепти мали відображати філософію, яка пропагує дії, які приносять найбільше щастя для найбільшої кількості людей. Вікторіанське суспільство було стратифікованим, а спосіб спілкування відображав соціальні класові відмінності, що в свою чергу відобразилося на типології концептів. Було досліджено, що мова, яка використовувалася у вікторіанську епоху, відображає та формує основні процеси мислення (пізнання) того часу. Вікторіанські концепти, на які вплинули культурні, соціальні та інтелектуальні рухи XIX століття, можна проаналізувати з точки зору того, як вони були виражені лінгвокогнітивно. Мова Вікторіанської епохи характеризується формальним, розгорнутим і моралізаторським тоном, що відображає панівні цінності того часу. У лінгвістичному плані вікторіанські концепти були виражені у спосіб, який передав складність, ієрархію та суворі моральні кодекси суспільства.

Ключові слова: типологія, вікторіанський дискурс, концепти, вікторіанська культура, лінгвокогнітивний підхід, вікторіанська поведінка, вікторіанська мораль.

Mariia LEVISHCHENKO,*orcid.org/0000-0002-9678-6575*

PhD in Philology, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of English for Humanities № 3

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) *levishchenko1883@gmail.com*

TYPOLOGY OF VICTORIAN DISCOURSE CONCEPTS (LINGUISTIC AND COGNITIVE APPROACHES)

The article examines that the typology of Victorian discourse is characterized by a particular set of linguistic, social and cultural differences. This period, which occupied most of the XIX century, witnessed significant changes in various spheres of life under the influence of social changes, industrialization and cultural development. It was determined that the peculiarities of the thinking of the Victorians and the value priorities of the people are imprinted in the monuments of their spiritual culture, in particular in literature. Victorian culture formed its own moral values of justice, freedom, etc., the system of which was neither temporally nor socially homogeneous. Thus, its value orientations differ significantly at the beginning and end of the 19th century, on the one hand, and depending on whether the subject belongs to the middle class or the aristocracy, on the other. All this was embodied in the concepts of Victorian discourse, which in turn fall under the studied typological classes. It was investigated that the inhomogeneity and contradiction of the Victorian

culture is laid in the very basis of the worldview of its representatives, the mystery of which can be penetrated only through a thorough analysis of its conceptual dominants, which, in turn, implies the need to consider their typology and systemology. It has been studied that the concepts were intended to emphasize virtuous behavior, public decency, and adherence to strict moral codes, and to emphasize optimism about technological advances such as railroads, electricity, and mass production. The concepts were meant to reflect a philosophy that promotes actions that bring the greatest happiness to the greatest number of people. Victorian society was stratified, and the way of communication reflected social class differences, which in turn was reflected in the typology of concepts. It has been investigated that the language used in the Victorian era reflects and shapes the basic thought processes (cognition) of that time. Victorian concepts influenced by cultural, social and intellectual movements of the 19th century can be analyzed in terms of how they were expressed linguistically. The language of the Victorian era is characterized by a formal, elaborate and moralizing tone that reflects the prevailing values of the time. Linguistically, Victorian concepts were expressed in a way that conveyed the complexity, hierarchy, and strict moral codes of society.

Key words: *typology, Victorian discourse, concepts, Victorian culture, linguistic-cognitive approach, Victorian behavior, Victorian morality.*

Постановка проблеми. Вікторіанська ера (1837–1901) була періодом глибоких перетворень, позначених швидкою індустріалізацією, науковими проривами та соціальними реформами, змінами у мові. Це також була епоха моральної суворості та глибоких культурних тривог, коли британці боролися з протиріччям між прогресом і традицією, наукою та вірою, імперією та етикою. **Аналіз досліджень.** Вікторіанська епоха та вікторіанський дискурс цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що

їх зазнала Англія за цей короткий період (Dodd, Hobsbaum, Meanz). Концепти, які визначили вікторіанську добу, різноманітні та складні, починаючи від моральних імперативів поваги та етичної чистоти до інтелектуального потрясіння, викликаного теорією еволюції Дарвіна. Ці ідеї пронизували всі аспекти вікторіанського життя, формуючи його літературу, мистецтво, політику, соціальні структури та мову.

Мета нашої розвідки дослідити типологію вікторіанських концептів, розділивши їх на моральні, наукові, соціальні, релігійні, політичні та естетичні рамки. Досліджуючи ці категорії, ми отримуємо глибше розуміння заплутаної тканини вікторіанського суспільства, де прогрес співіснував із репресіями, а оптимізм із сумнівами. Осмислення й узагальнення досвіду вивчення концептів втілюється у спробах інвентаризації концептологічних надбань мовознавства, зокрема у розробці розгорнутих класифікацій ментальних одиниць. При цьому концепти традиційно поділяються на лінгвокогнітивні й лінгвокультурні (Benveniste 1985). Перші типологізуються за способом концептуалізації дійсності як мисленнєві картинки, схеми, фрейми, інсайти, сценарії, калейдоскопічні концепти, гештальти, типажі тощо (Charaudeau 1983). Натомість лінгвокультурна типологія розрізняє універсальні й специфічні, параметричні й непараметричні, регулятивні й нерегулятивні концепти (Приходько 2008).

Розмежування лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів видається неправомірним, оскільки створює ілюзію відокремленого, ізольованого існування двох відповідних сегментів (мовної) свідомості. Більш імовірно припустити, що концепти являють собою синкретичні ментальні утворення, актуальний стан яких вже містить у собі розмаїття всіх потенційних станів. Отже, лінгвокогнітивний чи лінгвокультурний аспекти є не диференційною ознакою концептів, а лише способом їхньої інтерпретації.

Когнітивна організація концепту визначає набір засобів його мовної репрезентації та зумовлює його актуалізацію в дискурсі. У зв'язку з цим логічно видається така послідовність дослідницьких процедур, у якій концептуальному аналізу вікторіанського дискурсу передують когнітивна типологізація його ключових концептів. Попри те, що поряд з останніми концептуальний простір вікторіанського дискурсу містить також універсальні одиниці, предметом нашої уваги є лише ті концепти, соціокультурні особливості яких формують специфічний профіль вікторіанського дискурсу. Їхня когнітивна будова виявляється різномірною і дає змогу виокремити іконічні, інсайтні, гештальтні, схемні, сценарні, калейдоскопічні й типажні концепти.

Іконічні концепти (концепти-уявлення) є узагальненими чуттєвими образами предметів і явищ дійсності (Левіщенко 2009), що представлені у вікторіанському дискурсі одиницями FIRE-PLACE, PICTURE, HOME, BAKED BEANS і PUDDING. Їхня структура вирізняється гіпертрофованою асоціативною образністю, основу якої становить візуалізація певного явища, поєднана з досвідом його сприйняття іншими органами чуття. Так, іконічний концепт PUDDING конституюється ознаками 'м'який', 'густий', 'жирний', 'солодкий' і візуалізує популярну в Британії страву, яка передбачала додавання борошна, молока та фруктів і зазвичай подавалося на десерт. Пор.: *It was a stout pale pudding*,

heavy and flabby, and with great flat raisins in it, stuck in whole at wide distances apart (Dickens).

Інсайтні концепти являють собою “запакову” в слові інформацію про конструкцію, внутрішній устрій або функціональне призначення предмета. Остання ознака є релевантною для вікторіанського дискурсу і реалізується інсайтами BONNET, HAT, HANDKERCHIEF і GLOVES, заломлюючись кризь пуританську, святенницьку мораль вікторіанства. Так, зафіксоване BONNET призначення дамської шляпки полягає в акцентуванні приналежності її власниці до відповідної верстви суспільства. Оскільки розпущене волосся вважалося непристойністю, яку не могла дозволити справжня леді, шляпка поступово стала частиною зачіски (саме тому дами не повинні були знімати її у приміщенні). Пор.: *The basket packed in silence, they brought her bonnet to her, and smoothed her disordered hair, and put it on.* (Dickens).

Гештальтні концепти вікторіанського дискурсу WORK, SPORT і MONEY витлумачуються як комплексні функціональні структури, що упорядковують розмаїття окремих явищ у свідомості як закріплені у слові цілісні образи. Вони поєднують чуттєві й раціональні елементи, а також динамічні й статичні аспекти об’єктів та явищ, що ними відбиваються. До гештальтів належать також концепти, інтерпретація яких відбувається через прототипи – родові терміни чи узагальнювальні одиниці. Так, структура гештальту MONEY містить прототипові образи (‘купюри’, ‘монети’), чуттєві (‘задоволення від володіння’) та раціональні компоненти, а його ім’я – лексема *money* – є гіперонімом стосовно інших мовних репрезентантів (*cash, coins*). Пор.: *They made no coins, but used metal rings for money.* (Dickens)

Концепти вікторіанського дискурсу POLITENESS, PUNCTUALITY, MORALITY, MODESTY, FAIR-PLAY можна визначити як **калейдоскопічні**, оскільки вони не мають постійної, фіксованої структури, розкрива-

ючи в дискурсі перцептивно-асоціативні чи динамічні аспекти, завдяки чому можуть поставати як іконічні, гештальтні або сценарні. Калейдоскопічні концепти завжди пов’язані з певними переживаннями й емоціями, тому в вікторіанському дискурсі, що відбиває настанову на стримування почуттів, ці етичні концепти набувають яскраво вираженого регулятивного характеру.

Специфіку ментальної організації калейдоскопічних концептів вікторіанського дискурсу можна простежити на прикладі POLITENESS, що фіксує норми етичної поведінки, вироблені та визнані вікторіанським суспільством. Як когнітивний сценарій він відбиває типову послідовність подій у певній ситуації, де ознаки ‘гарні манери’ (*a polite reply*), ‘культурність’ (*polite society*) і ‘витонченість’ (*polite learning*) характеризують спосіб суспільної взаємодії її учасників.

Поряд з когнітивним сценарієм коректної поведінки калейдоскопічний концепт POLITENESS містить також уявлення про еталонного агента, який відповідає усім прийнятим морально-етичним нормам і втілює суспільні чесноти. У дискурсивному контексті його конститутивні ознаки ‘гарні манери’, ‘культурність’ і ‘витонченість’ концентруються в образі джентльмена / леді як взірцевого, еталонного їх носія, розкриваючи іконічний аспект POLITENESS.

Висновки. Саме ця типологія концептів найбільш яскраво унаочнює діалектичний зв’язок лінгвокогнітивного та лінгвокультурного. Будучи ментальною структурою, що відображає типізований досвід у мовній свідомості, він містить також інформацію про характер цього досвіду на відміну від інших розглянутих розумових конструктів, що є лише формами, які різняться деталізованістю змісту. Когнітивний тип концепту в поєднанні з його соціокультурним змістом визначає його місце у загальній системі концептуальних домінант вікторіанського дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левіщенко М.С. Концептуальні домінанти вікторіанського дискурсу та його концептосфера. *Вісник Житомирського державного університету. Серія “Філологічні науки”*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Вип. 45. С. 189–193.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем’єр, 2008. 332 с.
3. Benveniste E. On discourse. *The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature*. Manchester: Manchester Univ. Press, 1985. 247 p.
4. Charaudeau P. *Langage et discours*. Paris: Hachette, 1983. 176 p.
5. Dickens Ch. David Copperfield. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/copperfield> (дата звернення: 12.09.24).
6. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times> (дата звернення: 12.09.24).
7. Dickens Ch. A Child’s History of England. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/a-child-history-of-england> (дата звернення: 12.09.24).
8. Dodd F. Englishness and the national culture. / ed. by David Boswell and Jessica Evans. *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums*. London; New York: Hauppauge, 1999. P. 87–103.

9. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914. / ed. by D.Boswell, J.Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London, New York: Hauppauge, 1999. 567 p.

10. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm. (дата звернення: 12.01.24).

REFERENCES

1. Levishchenko M.S. (2009). Kontseptualni dominanty viktorianskoho dyskursu ta ioho kontseptosfery. [Conceptual dominants of Victorian Discourse and its conceptual sphere]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Filolohichni nauky"*. Zhytomyr: ZhDU im.Franka, 2009. Vyp.45. P. 189–193. [in Ukrainian]

2. Prykhodko A.M. (2008). Konsepty i konseptosystemu v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky. [Concepts and conceptual systems in cognitive and discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhia: Premier, 2008. 332 p. [in Ukrainian]

3. Benveniste E. (1985). On discourse. The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature. Manchester: Manchester Univ. Press. 247 p.

4. Charaudeau P. (1983). Langage et discours. Paris: Hachette. 176 p.

5. Dickens Ch. David Copperfield. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/copperfield>

6. Dickens Ch. Hard Times. URL: <http://www.charles-dickens.org/hard-times>

7. Dickens Ch. A Child's History of England. URL: <http://www.onlineliterature.com/dickens/a-child-history-of-england>

8. Dodd F. (1999). Englishness and the national culture / ed. by David Boswell and Jessica Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London; New York: Hauppauge. P. 87–103.

9. Hobsbaum E. (1999). Mass-producing traditions: Europe, 1870 – 1914 / ed. by D.Boswell, J.Evans. Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London, New York: Hauppauge. 567 p.

10. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life.cfm.